

مرکز مدیریت حوزه های علمیه

معاونت آموزش

مدیریت مدارک علمی

رساله علمی سطح: ۳

رشته و گرایش:

اخلاق و تربیت

عنوان رساله:

اصول و روشهای تربیتی در اخلاق زیست محیطی در طلاب

استاد راهنما:

حجت الاسلام و المسلمین دکتر محمدرضا احمدی

استاد مشاور:

حجت الاسلام و المسلمین دکتر سید هاشم بطحائی

نگارش

حسن دوستیان

زمستان ۱۳۹۵

چکیده

محیط زیست یکی از عرصه‌هایی است که هر فرد با آن در ارتباط است و در دین اسلام برای مواجهه با آن احکام ویژه‌ای بیان شده است، این احکام گاه از نوع الزامی و برخی از نوع غیر الزامی است، که از آنها به احکام اخلاقی تعبیر شده است. از طرف دیگر در هر مکتب با توجه به ویژگی‌هایی که برای انسان در نظر می‌گیرد راه و روشی برای تربیت وی ارائه می‌دهد که متناسب با آن مبانی ارائه شده است. اسلام نیز از این قاعده مستثنی نیست و برای تربیت انسان‌ها در ابعاد مختلف از جمله بعد اخلاقی اصول و روش‌هایی ارائه داده است. البته باید دانست برخی از این اصول و روش‌ها میان همه انسان‌ها مشترک و برخی به گروه خاصی اختصاص دارند. از این رو در این مجال بر آنیم تا با بررسی اصول و روش‌هایی که برای تربیت اخلاق زیست محیطی در اسلام بیان شده دریابیم آیا برای طلاب اصول و روشی ویژه عنوان شده است یا خیر؟ هرچند تا پیش از این نوشتاری چند پیرامون اصول و مبانی تربیت اخلاقی ارائه شده است ولی هیچ کدام از این نوشتار به بررسی این مهم پرداخته‌اند که آیا اصول و روش‌های تربیت اخلاق زیست محیطی ویژه طلاب وجود دارد یا نه؟ این نوشتار از آن جهت اهمیت دارد که طلاب به عنوان الگوی سایر جامعه و هادیان مردم اگر در این زمینه به درستی تربیت شوند، بستر برای تربیت و رشد فرهنگی جامعه فراهم می‌گردد. از این رو در این نوشتار نخست به باز شناسی مفاهیم و تعاریف مد نظر پرداخته و نظر مختار عنوان شده، سپس در فصل دوم ناگزیر به بیان مبانی، اخلاقی پرداخته شده است چرا که پایه‌های نظری اصول تربیت اخلاقی مبانی تربیت اخلاقی است، بعد از آن در فصل سوم و چهارم اصول و روش‌های تربیت اخلاق زیست محیطی بیان شده و در هر فصل بررسی شده آیا هر کدام از این اصول و روش‌ها ویژه طلاب هستند یا خیر و در فصل آخر نتیجه پژوهش بیان شده است.

واژگان کلیدی: مبانی؛ اصول؛ روش؛ تربیت؛ اخلاق؛ زیست محیطی؛ طلاب.

.....	مقدمه	۵
.....	فصل: نخست کلیات و مفاهیم	۹
.....	۱-۱- کلیات	۱۰
.....	۱-۱-۱- بیان مسأله پژوهش	۱۰
.....	۱-۱-۲- اهمیت و ضرورت تحقیق	۱۱
.....	۱-۱-۳- پیشینه پژوهش	۱۲
.....	۱-۱-۴- پرسشهای پژوهش	۱۳
.....	۱-۱-۵- روش پژوهش	۱۴
	۱-۲ مفاهیم	۱۵
.....	۱-۲-۱- اصول	۱۵
.....	۱-۲-۲- روش	۱۷
.....	۱-۲-۳- تربیت	۱۸
.....	۱-۲-۴- اخلاق	۲۲
.....	۱-۲-۵- مکاتب اخلاقی	۳۰
.....	۱-۲-۶- اخلاق زیست محیطی	۳۱
.....	۱-۲-۷- محیط زیست	۳۳
.....	فصل دوم: مبانی تربیتی در اخلاق زیست محیطی در طلاب	۳۴
.....	۲-۱- حقیقت ماهیت انسان	۳۵
.....	۲-۱-۱- نقش جسم در شکل دهی اخلاق	۳۶
.....	۲-۱-۲- نفس انسان	۴۲
.....	۲-۱-۳- روح انسان	۴۵
.....	۲-۱-۴- رابطه بین، روح، نفس و جسم	۴۶
.....	۲-۱-۵- فطرت انسانی	۴۷
.....	۲-۲- رفتار شناسی انسان	۴۹
.....	۲-۳- جایگاه محیط زیست در هستی	۵۳
.....	۲-۴- اهمیت طبیعت	۵۵
.....	۲-۵- رابطه انسان با محیط زیست	۵۸

۶۱	فصل سوم: اصول تربیتی در اخلاق زیست محیطی در طلاب
۶۲	۱-۳-۱- اصول مبتنی بر جسم انسانی
۶۲	۳-۱-۱- اصول مبتنی بر بسترهای جسمی
۶۴	۳-۱-۲- اصول مبتنی بر سلامت جسم
۶۴	۳-۱-۳- اصول مبتنی بر جنسیت متربی
۶۵	۳-۲- اصول مبتنی بر نفس انسانی (تهذیب نفس)
۶۶	۳-۳- اصول مبتنی بر روح انسانی (رشد عقل)
۷۰	۳-۴- اصول مبتنی بر فطرت انسانی
۷۰	۳-۴-۱- تذکر
۷۲	۳-۴-۲- دوری از گناهان
۷۴	۳-۵- اصول مبتنی بر جایگاه محیط زیست
۷۴	۳-۵-۱- حفظ موجودات
۷۵	۳-۵-۲- بهره وری صحیح از منابع طبیعی
۷۷	فصل چهارم: روشهای تربیتی در اخلاق زیست محیطی در طلاب
۷۸	۴-۱- روش های مبتنی بر اصل سلامت جسم
۷۸	۴-۱-۱- پرهیز از تغذیه با حرام
۷۹	۴-۱-۲- روزه
۸۰	۴-۱-۳- پرهیز از افراط و تفریط
۸۱	۴-۱-۴- توجه به نظافت
۸۲	۴-۱-۵- ورزش و تفریح
۸۴	۴-۲- روش های مبتنی بر اصل تفاوت جنسیت
۸۴	۴-۲-۱- استفاده از صنایع ادبی و ابزار هنری در بیان گزاره های اخلاقی برای بانوان
۸۵	۴-۲-۲- استفاده از استدلالهای عقلی در بیان گزاره های اخلاقی برای آقایان
۸۶	۴-۳- روش های مبتنی بر اصل تربیت نفس (زهد)
۸۶	۴-۳-۱- ترک محرمات
۸۷	۴-۳-۲- انجام واجبات
۸۷	۴-۴- روش های مبتنی بر اصل رشد عقل نظری
۸۷	۴-۴-۱- کسب علوم و معارف یقینی
۸۸	۴-۴-۲- پرسش گری
۹۱	۴-۴-۳- همنشینی با علما و عقلاء
۹۴	۴-۴-۴- عرضه دریافت های عقلی بر عالم

۹۴	..... ۴-۵ روشهای مبتنی بر اصل رشد عقل عملی
۹۵	..... ۴-۵-۱ نظم و انضباط
۹۵	..... ۴-۵-۲ تهذیب قلب
۹۶	..... ۴-۵-۳ زیبا سازی نفس با صور قدسی و صفات پسندیده است
۹۷	..... ۴-۵-۴ فرو ریختن خود بینی یا محو نفس و مطیع محض خداوند شدن است
۹۹	..... ۶-۴ روشهای مبتنی بر اصل تذکر
۹۹	..... ۴-۶-۱ پند و موعظه
۱۰۰	..... ۴-۶-۲ بیان قصه
۱۰۲	..... ۴-۶-۳ یاد آوری نعمتها
۱۰۳	..... ۷-۴ روشهای مبتنی بر اصل دوری از گناهان
۱۰۳	..... ۴-۷-۱ اجتناب از مواضع شبهه
۱۰۵	..... ۴-۷-۲ ارضاع تمایلات به صورت شرعی
۱۰۷	..... ۸-۴ روشهای مبتنی بر اصل حفظ موجودات
۱۰۷	..... ۱-۴-۵ پرهیز از دخالت در فرایندهای زیستی
۱۰۸	..... ۲-۴-۵ پرهیز از آلوده کردن محیط
۱۱۰	..... ۹-۴ روشهای مبتنی بر اصل بهره وری صحیح از منابع
۱۱۰	..... ۴-۹-۱ پرهیز از افراط و تفریط
۱۱۱	..... ۴-۹-۲ آبادی محیط
۱۱۴	..... فصل پنجم: نتیجه گیری
۱۱۸	..... منابع فارسی و عربی
۱۲۵	..... منابع لاتین

مقدمه

هستی انسان به عنوان جزئی تاثیر گذار از طبیعت، وابستگی زیادی دارد به حیات گیاهان و جانوران و حتی موجودات به ظاهر بی جان که در گرداگرد او بر روی زمین و فرا تر از این کره خاکی قرار دارند؛ به طور قطع یکی از اموری که زمینه ساز سعادت و کمال انسان در دنیا و به تبع در جهان پسین است، بهره‌مندی از محیطی سالم و امن می‌باشد، چرا که بدون وجود چنین بسترهایی انسان به سادگی نمی‌تواند، به تربیت جسم و نفس خویش پردازد. به علاوه شرایط مکانی و محیطی تأثیر غیر قابل چشم پوشی در چگونگی عمل و شیوه رفتاری انسان‌ها دارد.

همچنین محیط زیست سالم و طبیعی به انسان کمک می‌کند تا از جسمی سالم برخوردار باشد و داشتن تنی سالم یکی از شرایط نخستین برای داشتن روحی سالم است؛ که خود، ما را در رسیدن به کمال وجودی و انجام وظائف خود در برابر پروردگار هستی و سایر انسان‌ها و موجودات دیگر به بهترین وجه یاری می‌رساند.

از دیگر سو افراد یا جوامع انسانی با توجه به سطح آگاهی، دانش و توان جسمی و فنی خود

قادر به دخل و تصرف در محیط پیرامون خود هستند و این اختیار فراتر از قدرت و اختیاری است که خداوند در میان سایر موجودات به ودیعه نهاده است، از این رو تاثیر انسان بر محیط اطراف خود می‌تواند بیشتر از ظرفیت بازسازی طبیعت باشد، در نتیجه تغییرات به وجود آمده از عملکرد بشر می‌تواند محیط زیست را به گونه‌ای غیر قابل بازگشت دگرگون سازد و شرایط ایده آل برای زندگی وی را دچار پی‌آمدهای ناگواری سازد.

در این میان عدم توجه مردم به اهمیت طبیعت برای بقاء نسل بشر و توانایی آن در جهت بازیابی خود و خشونت‌هایی که نسبت به طبیعت و محیط زیست روا می‌دارند، اقبال مختلفی از دانشمندان معاصر و بسیاری از فرهیختگان عصر کنونی را دچار نگرانی کرده است که اگر از شتاب فزاینده روند تخریب طبیعت و محیط زیست جلوگیری نشود، سلامت زیست کره و به دنبال آن ادامه حیات انسانی در معرض خطر جدی قرار می‌گیرد؛ این دانشمندان بر این باورند که انسان‌ها باید برای نجات کره خاکی به عنوان تنها گزینه قابل سکونت و در دسترس ما، دامن همت به کمر زده و با احترام تمام عیار به نظام شگفت‌انگیز طبیعت در حفظ آن بکوشند و آن را در آستانه منافع زودگذر شخصی و جناحی به قربانگاه نبرند.

باید دانست امروزه آموزش اهمیت و جایگاه محیط زیست در زندگی و بقاء ما بر روی این کره خاکی با انگیزه ایجاد حساسیت نسبت به حوادث و تغییرات، زیست خاک، زیست آب، زیست اتمسفر، زیست بوم و غیره، در افراد و اقشار مختلف جامعه، به عنوان یکی از مهمترین نیازهای آموزشی در سطح بین‌المللی شناخته شده است.

چرا که یکی از خصوصیات مشترک میان انسان و در میان سایر موجودات، حبّ به ذات ایشان است و که در نتیجه آن، هر موجود منفعت طلب نیز می‌گردد، به این معنا که هر موجودی از آن جهت که متمایل به ذات خود است، خواهان کمال وجودی خود نیز هست از این رو درصدد است تمام قوای خود را به فعلیت برساند و در این راه از تمام امکانات موجود پیرامون خود بهره می‌گیرد و اگر منافع وی با وجود موجودی در تضاد باشد آن را از بین می‌برد، این نظم ناشی از نظام حاکم بر جهان مادی ماست و جهان مجردات خالی از این چنین تراحماتی است؛ در این میان انسان با توجه به قدرت تصرف بیشتر در ارکان طبیعت و بهره‌گیری از فناوری، بیشترین قدرت تخریبی را در میان موجودات برخوردار

است به همین جهت در میان انسان‌ها برای حفظ بقاء نسل بشری قوانینی حاکم شد تا جلوی زیاده خواهی افراد گرفته شود، البته باید به این واقعیت اعتراف نمود که هیچ قانونی نمی‌تواند افراد را به احترام گذاردن به خود مجبور سازد، چرا که همانگونه که گفته شد انسان موجودی منفعت طلب است و اگر این منفعت در نظر وی گرانبها جلو نیاید حاضر است با به جان خریدن عواقب یک عمل به آن دست یابد به همین خاطر است که هیچ قانونی توانایی وادارار نمودن افراد به تمکین را بدون پشتوانه ندارد و اگر هم مردم در ظاهر به قوانین احترام می‌گذارند در اغلب موارد به سبب ترس از عواقب زیر پا گذاشتن آن است، چرا که تا وقتی انسان این قوانین را به صورت امر درونی نپذیرد - و از آنها تصویری خیر نداشته باشد یا از بین رفتن این قوانین را ضرر به خود نداند- همواره نیازمند نظارت مستمر و صرف هزینه‌های گزاف برای وادار نمودن آنها به تبعیت از این قوانین هستیم در نتیجه دعوت مردم به حفظ منابع طبیعی و محیط زیست بدون بهره‌گیری از یک تربیت صحیح، کم اثر و یا بی اثر خواهد بود. با توجه به مطالب گفته شده، چنین بر می‌آید حفظ محیط زیست خود نیازمند تغییر در دیدگاه متعارف جامعه نسبت به موضوع محیط طبیعی است و آنچه در این میان رخ می‌نماید راه‌کارها و چگونگی تاثیر این آموزه‌ها در آحاد جامعه است و اینکه این بایدها و نبایدها از طرف چه قشری مطرح شود تا در دل‌های عامه مردم از تاثیرگذاری برخوردار باشد؛ بی‌شک یکی از تأثیرگذارترین اقشار جامعه دینی، روحانیت آن جامعه است چرا که ایشان در جایگاه جانشینی حضرات معصومین (علیهم‌السلام) قرار دارند و ذهنیت جامعه نسبت به ایشان به گونه‌ای است که ردای پیامبر را بر روی دوش ایشان می‌بینند از این رو از دیر باز این قشر از جامعه به عنوان الگو برای سایر اقشار شناخته شده‌اند و به گواه تاریخ هرگاه رفتار و کردار این طبقه از جامعه با گفتارشان یکسان شده شاهد پیشرفت‌های اخلاقی و فرهنگی و حتی سیاسی و اقتصادی در جامعه بوده‌ایم، از این رو برای نیل به این مهم یعنی حفظ محیط زیست طبیعی، توجه ویژه به این گروه از افراد ضروری می‌نماید.

یکی از قدم‌هایی که جهت بهرمندی از جامعه روحانیت برای کمک به حفظ محیط زیست باید برداشته شود، شناخت مبانی، اصول و روش‌های تربیتی در اخلاق زیست محیطی مناسب برای طلاب است، چرا که طلاب آینده سازان قشر روحانیت هستند و آموزش و تربیت ویژه ایشان جهت این مهم به ما کمک می‌کند در آینده افرادی با دغدغه محیط زیست در بین روحانیون داشته باشیم و مضافاً بر این که

ایشان به عنوان مبلغان دینی خود به ترویج نظام درست رفتاری بین انسان و محیط زیست در جامعه می‌پردازند، که این خود عاملی در جهت رشد فکری و رفتاری به صورت همگانی خواهد شد.

علاوه بر این شناخت این اصول و روش‌ها و نظام حاکم بین این دو به روحانیت موجود این امکان را می‌دهد تا با دیدی نو به ارزیابی دیدگاه‌ها و روش‌های خود در برخورد با طبیعت بپردازند و در پرتو این بازبینی به بازسازی فکری و رفتاری خود در برخورد با طبیعت مبادرت ورزند و مردم را در راستای حفظ محیط زیست تشویق نمایند.